

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 94(497.4Koper"1839/1918":37-053.5

Prejeto: 1. 10. 2012

Ustanovitev in delovanje koprskega vrtca ter dobrodelne ustanove Grisoni do konca prve svetovne vojne

ZDENKA BONIN

doc. dr., arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI-6000 Koper

e-pošta: zdenka.bonin@gmail.com

IZVLEČEK

V Kopru je bil po prizadevanjih odvetnika Antonia de Madonizza, grofa Francesca del Tacca in zakoncev (grofov) Francesca ter Marianne Grisoni leta 1839 ustanovljen dobrodelni vrtec (*Asilo di charità per l'infanzia*) za revne otroke od 3 do 6 leti starosti, leta 1859 pa še Dobrodelna ustanova Grisoni (*Pio istituto Grisoni*), ki je skrbela za vzgojo in izobraževanje otrok med 6 in 20 letom starosti.

KLJUČNE BESEDE: Koper, sirote, dobrodelni vrtec, Dobrodelna ustanova Grisoni

ABSTRACT

ESTABLISHMENT OF THE CHARITY KINDERGARTEN AND THE GRISONI CHARITY IN KOPER AND THEIR OPERATION UNTIL THE END OF THE FIRST WORLD WAR

In 1839, a charity kindergarten (*Asilo di charità per l'infanzia*) for poor children aged three to six was established in Koper due to the efforts of the lawyer Antonio de Madonizza, count Giuseppe del Tacco, count Francesco Grisoni and his wife Marianna Grisoni. In 1859, the Grisoni Charity (*Pio istituto Grisoni*) was also established with the aim to educate children aged between six and twenty.

KEY WORDS: Koper, orphans, charity kindergarten, the Grisoni Charity

Ustanovitev in delovanje dobrodelnega vrtca

Koprski dobrodelni vrtec je bil odprt 25. 11. 1839. Zasluge za njegovo ustanovitev so imeli odvetnik Antonio de Madonizza, grof Giuseppe del Tacco ter grofa Francesco¹ in Marianna² Grisoni. Francesco Grisoni mu je ob ustanovitvi dodelil 5000 goldinarjev, njegova žena pa leta 1841 še poslopje s pripadajočim vrtom. Ustanovo so z donacijami podprli tudi številni meščani.³ O vrtcu in drugih dobrodelnih ustanovah, ki so skrbele za koprskih revne otroke, je v svojih pismih poročal kapitularni vikar Jacopo Bernardi iz Pinerola (*vicario capitolare della diocesi di Pinerolo*), ki je leta 1847 v času štiridesetdnevnega posta obiskal mesto. V spremstvu Giuseppeja del Tacca je 18. marca obiskal vrtec, v katerega je bilo vključenih 42 deklic in 48 dečkov. Vsi so bili oblečeni v enako vrhnjo oblačilo. V obednici so jim postregli z mineštro, ki so jo otroci pojedli stoje.⁴

Ustanavljanje in delovanje vrtcev (*conservatorij infantili*) je s posebnimi navodili (npr. leta 1848) urejala tudi država. Vanje so sprejeli predšolske otroke, za katere iz kakršnihkoli vzrokov v času delovnega dne niso mogli skrbeti starši. Upravniki vrtca so morali imeti najmanj 24 let, izkušnje z

varstvom in vzgojo otrok, znati brati, pisati, računati, biti moralno neoporečni in poznati vero, biti zdravi ter prijetnega videza. Prednost so imeli tisti, ki so lahko predložili potrdilo o delu v javnih vrtcih. Sobe, ki so bile namenjene varstvu otrok, so morale imeti lahek dostop, možnost ogrevanja (peč) in biti prostorne, svetle in suhe. Meriti so morale od 80 do 100 kvadratnih čevljev, v višino pa najmanj 8 čevljev. Sprejele naj bi vsaj 20 otrok v starosti 3 do 5 let (na vsakega otroka naj bi prišlo 4 kvadratne čevlje prostora). Poleg gibalnih spretnosti niso smeli zanemariti tudi njihove vzgoje in intelektualnega razvoja. Učiti so jih morali pravilnega govorjenja (jasne in pravilne izgovorjave ter izražanja) in z igro ter igračami vzpodbujati njihov razvoj (dečki naj bi se igrali s figuricami vojakov in konjev, deklice pa s punčkami). S petjem, kratkimi molitvami in nauki katekizma so jih vzgajali v ljubezni do boga, staršev in soljudi. Odlok za odprtje vrtca je moral izdati škof, dovoljenje zanj pa c.-k. Namestništvo. Veljalo je tri leta, na osnovi prošnje pa so veljavnost dovoljenja za delovanje lahko podaljšali za enako obdobje. Nadzor nad ustanovo je imel škof, ki je za njen pregled lahko poslal svojega odposlanca, pregled pa so lahko opravljali tudi okrajni šolski inšpektorji in lokalni duhovniki. Od državnih oblasti sta v Trstu nadzor opravljala bodisi *Civico Magistrato* bodisi c.-k. policijska direkcija (*i.r. direzione di Polizia*), v drugih delih države pa sodišča in občine. Uprava je morala od staršev dobiti in hraniti krstni list otroka in potrdila o cepljenju.⁵

Zal je zaradi pomanjkljivo ohranjenega arhivskega gradiva malo podatkov iz prvih desetletij delovanja koprskega vrtca. Leta 1856 je bilo vanj sprejetih 80 otrok, prihodkov in odhodkov pa je imel za okoli 800 goldinarjev. Dobrodelna ustanova je dobro delovala do leta 1866, ko je bila zaradi vojne in epidemije kolere zaprta. Ponovno so jo odprli leta 1868, in čeprav se ji je zmanjšala javna finančna pomoč, je delovala do konca septembra 1870, ko je umrl njen dolgoletni direktor dr. Antonio Madonizza.⁶ Dokumenti o vrtcu in njegovem lastništvu so bili sestavni del sodne razprave ob Madonizzovi smrti,⁷ vendar je ohranjen le seznam

¹ Grof Francesco Grisoni, sin pok. Santa (13. 11. 1772–11. 12. 1841) je z večno ustanovo bodočemu vrtcu daroval 250 goldinarjev. V pogodbi, sklenjeni 25. 4. 1839 med njim in grofom Giuseppejem del Taccom, sinom pok. Antonia, je bilo določeno, da bo omenjeni denar vrtcu vsako leto v dveh obrokih izplačeval Tacco oz. njegovi dediči od vsote 5000 goldinarjev. Prvi obrok bo plačal 1. 11. 1839, naslednjega pa 1. 5. 1840 in nato tako dalje. Če vrtec ne bi bil ustanovljen, naj bi to vsoto namenili izplačilu dot. trem revnim dekletom (vsaki po 80 goldinarjev), ostanek pa župniku za stroške ob izboru deklet. Izbori naj bi bili v novembru, v maju pa naj bi dekletom izplačali dote. Za omenjeno vsoto 5000 goldinarjev je Giuseppe del Tacco zastavil svojo posest, hišo in kolonsko hišo v Ankaranu (SI PAK KP 83, a. e. 113, str. 106v–107v).

² Tudi Maria Anna, hčerka grofa Antonia Pola iz Trevisa, se je 29. 4. 1805 v Trevisu poročila s Koprčanom Francescom Grisonijem. 20. 3. 1809 se jima je rodil sin Santo Francesco Raimondo Pompeo, njuna hči Giuseppina pa se je poročila z grofom Antoniem Federicom Mittrovskym. S poročno pogodbo iz leta 1829 sta ji starša zapisala doto in izplačala njen del pripadajočega družinskega premoženja, s čimer se je strinjal tudi njen brat Pompeo (SI PAK KP 300, t. e. 12, a. e. 16).

³ SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3.

⁴ Vikar je zapisal, da so nad ustanovo bedeli dr. Antonio Madonizza, Giuseppe del Tacco in Pietro Venier, pobudnik za njeno ustanovitev pa je bil grof Francesco Grisoni, ki je s testamentom mestu zapustil 500.000 frankov za šolanje revnejših otrok, da bi se lahko izučili poklica (Bernardi: *Lettere sull'Istria*, str. 45–46).

⁵ SI PAK KP 7, t. e. 15, spis 77/1848. Primerjaj tudi SI PAK KP 288, t. e. 8, a. e. 21.

⁶ Od ustanovitve leta 1839 dalje je bil edini direktor. Vrtec je po njegovi smrti ostal zaprt naslednja tri leta.

⁷ Odvetnik Antonio Madonizza je umrl v Poreču 1. 9. 1870 star 65 let. Med spisi ob zapuščinski razpravi po njegovi smrti je prijavljen tudi dolg 525 goldinarjev, ki ga je slednji imel do koprskega vrtca (SI PAK KP 77, t. e. 713).

Portret ustanoviteljev koprškega vrta in dobrodne ustanove za revne otroke zakoncev Marianne in Francesca Grisonija (PMK).

spisov, sami spisi pa manjkajo. Kmalu po njegovi smrti so na zasedanju občinskega predstavništva 21. 9. 1870 predlagali novo ureditev vrta. Dobrodelni vrtec, ki je bil dotlej privatna ustanova, naj bi spremenili v občinskega. S spremembo se je strinjal tudi občinski predstavnik dr. Gallo, izbrana pa je bila tričlanska komisija v sestavi dr. Augusto Gallo, dr. Zaccaria Lion in Giovanni de Manzini,⁸ ki je leta 1872 dala finančno poročilo, pripravljeno na dan zaprtja vrta (17. 9. 1870). Vrednost njegovega celotnega premoženja je bila ocenjena na 19.532,59 goldinarjev,⁹ nepobrani prihodki so znašali 773,72 goldinarjev, vrednost premičnin v vrtcu in torklji pa je bila ocenjena na 654,25 goldinarjev. Stroškov so imeli za 1077,72 goldinarjev, in sicer so za hrano Giovanniju del Taccu, Domenicu Marinazu, Pietru Rozzu in Francescu Rozmanu dolgovali 629,13 goldinarjev, delo pa so morali plačati tudi vzgojiteljicama Giovanni Stradi in Antonii Utel,¹⁰ upravnici Antonii Garelli in služkinji Domenici Pesari. Do zaprtja je bilo v vrtcu okoli 30 otrok.¹¹ Komisija je pripravila tudi načrt za njegovo ponovno delovanje¹² in predvidene stroške poslovanja. Uči-

teljica naj bi letno prejela 150 goldinarjev plače (po 12,50 goldinarjev na mesec), oskrbnica 75,60 goldinarjev (mesečno 6,30 goldinarjev), služkinja pa 36 goldinarjev (3 goldinarje na mesec). Za zaposlene naj bi tako porabili 261,60 goldinarjev, ostanek v višini 309,75 goldinarjev pa za oskrbo 14 otrok. Dnevno naj bi za prehrano posameznega otroka porabili 7 soldov. Če naj bi od 309,75 goldinarjev letne rente v prvem letu za prilagoditev poslopja porabili 130 goldinarjev, bi lahko v vrtcu nastanili le 8 otrok. Prav tako so predlagali, da zaradi pomanjkanja učiteljskega kadra (imeli so le eno učiteljico) ne bi ločili dečkov in deklic, vrtec pa naj bi uredili po metodi priznanega nemškega pedagoga Friedericha Fröbla (1782–1852); otroke naj bi motivirali z igro in gibanjem na prostem. Opozorili so, da delovanje vrta lahko omogoči delo številnim materam, hkrati pa pozitivno vpliva na fizični in umski razvoj otrok in celotne družbe. Član občinskega predstavništva Giovanni Genzo je poudaril, da je 14 otrok, kolikor naj bi jih sprejeli v vrtec, premalo za revnejše prebivalstvo mesta, in predlagal, da vsoto predvidenih 130 goldinarjev, ki naj bi jih komuna prispevala za prenovno poslopja v tem letu povečajo na 300 goldinarjev.¹³ Sklenili so, naj bo javni vrtec pod upravo občine in naj ga čim hitreje odprejo.¹⁴

Podestat Cristoforo de Belli je 18. 4. 1873 izdal razglas o vpisu otrok v novoustanovljeni vrtec. Sprejeli naj bi 30 otrok, rok za prijavo pa je bil 26. april. Med pogoji za sprejem so bili navedeni: starost otrok med 3 in 6 leti, da so zdravi in doma iz koprške komune ter da so dejansko potrebni pomoči.¹⁵ Vrtec je bil slavnostno odprt 1. 5. 1873 ob 11.30. Podestat je ob tem poudaril, da je bil »koprski vrtec za vzgojo revnih otrok med prvimi v Italiji« ter da so ob že omenjenih dobrotnikih vrtcu denar podarili tudi posamezni Koprčani.¹⁶ Njegov pomen so poudarjali tudi tedanji izobraženci. Prof. Vincenzo da Castro, ki je imel 15. 10. 1873 predavanje o reformi vzgoje v dvorani javne šole z naslovom »Il nuovo indirizzo delle Scuole popolari in relazione al Giardini d'Infanzia«, je poudaril, da je

⁸ SI PAK KP 7, knjige, t. e. 82, a. e. 162, str. 222–223 in SI PAK KP 7, t. e. 97, spis 1622/1870.

⁹ Npr. hiša pri Izolskih vratih je bila ocenjena 6903,77 goldinarjev, hiša v predelu Vseh svetih 3315,11 goldinarjev, sosednja torklja 1325,31 goldinarjev, ustanovitveni kapital pa 5250 goldinarjev.

¹⁰ Ker sta obe pol leta prejemale plačo, čeprav nista delali, je komisija 2. 3. 1871 sprejela sklep o ukinitvi izplačevanja (SI PAK KP 7, t. e. 99, spis 417).

¹¹ SI PAK KP 7, t. e. 111, spis 2510/1872.

¹² O projektu ureditve vrta je v imenu komisije na zasedanju mestnega predstavništva 2. 11. 1872 poročal dr. Giovanni

de Manzini (SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 41, 44–46).

¹³ SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 41, 44–46 in SI PAK KP 7, t. e. 111, spis 2510/1872.

¹⁴ SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 68.

¹⁵ SI PAK KP 7, t. e. 113, spis 879/V.

¹⁶ Maria de Bartolomei je npr. prispevala 300 goldinarjev, Giuseppe del Tacco 400, grofica Marianna Pola-Grisoni je dala tedanje poslopje, Maria Volpi pa hišo in torkljo.

The image shows two pages of a handwritten register from Milan, Italy, titled "Milani". The pages contain columns for names, locations, dates, and other details. The handwriting is in cursive and the paper shows signs of age.

Register gojencev dobredelne ustanove Grisoni (SI PAK KP 498, t. e. 5).

koprski vrtec prvi v istrskih mestih.¹⁷ Poleg moralne podpore je ponudil tudi materialno pomoč t. i. društva za razširjanje vrtcev (*Società promotrice dei Giardini d'Infanzia*), ki ga je predstavljal, in sicer učne pripomočke in izučitev domače vzgojiteljice (*maestra*) v posebnih šolah (*scuole speciali*) v Milanu in Bergamu, ki jih je prav tako vodil.¹⁸

Med arhivskim gradivom je ohranjen tudi statut dobredelnega vrtca (*Asilo di carità*) iz leta 1881. Vanj so brezplačno sprejemali dečke in deklice iz revnih družin v starosti od treh do dopoljenih šestih let. Otroci so bili v vrtcu vse dneve v tednu, z izjemo praznikov. Dnevno so prejeli porcijo mineštre in kruh. Vzgjajali so jih v verskem duhu, v ljubezni do družine in domovine, privzgojili so jim odnos do dela, reda in osebne higijene. Vrtec so vzdrževali z denarjem dobrotnikov in prihodki od posesti, ki so jih že posedovali. Upravo vrtca je sestavljala tričlanska direkcija (vsak član z nazivom

direktor), ki so jo izvolili na zasedanju občinskega zastopstva (*Rappresentanza comunale*) s 6-letnim mandatom. Po dveh letih je moralo zastopstvo izvoliti enega novega člana direkcije, ker je bil eden imenovan za 2 leti, drugi za 4 leta, tretji pa za šest let. Direkcija je morala pripraviti finančni načrt in zaključno poročilo, pripraviti najemne pogodbe, odobriti popravila in naročila, lahko je razrešila zaposlene (tudi vzgojiteljico, vendar je pravico dokončne razrešitve imelo občinsko zastopstvo) in jim odobrila prosti dan, določala urnik, sprejemala volila in darila. V primeru smrti dobrotnikov je morala poskrbeti za udeležbo otrok na pogrebu. Direkcija je bila podrejena občinskemu zastopstvu, ki je imenovalo ali razrešilo vzgojiteljice, potrdilo zaključni račun (finančni načrt in poročilo) in potrdilo morebitne spremembe statuta. Direkcija je morala voditi seznam sprejetih otrok, sprejemati pošto, varovati dokumente, sestaviti zaključne račune. Vrtec je moral na komunske stroške najmanj

¹⁷ V sosednjem Trstu je bil vrtec ustanovljen leta 1841. Njegov prvi direktor je postal Pietro Kandler (Fabi: *La carità dei ricci*, str. 101).

¹⁸ SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 237.

enkrat tedensko obiskati zdravnik.¹⁹ Direkcija je glede na letne prihodke odločala o številu sprejetih otrok, vodila register prijavljenih otrok s podatki o premoženjskem stanju staršev in na osnovi točkovanja izbirala najbolj potrebne pomoči. Sprejeti otroci niso smeli biti mlajši od 3 in starejši od 5 let. Ob dosegu starosti za vključitev v javno šolo so bili izpisani iz vrta. V vrtec so bili sprejeti le otroci, katerih domači so stanovali v mestu. Otroke so sprejemali enkrat letno, in sicer v novembru. Na družino je bil lahko sprejet samo eden od otrok, v posebnih primerih pa je direkcija odločala o vključitvi drugega otroka in tudi o času sprejema v vrtec. Za prijavo otroka v vrtec so morali starši dobiti rojstni list ter potrdilo o cepljenju in fizičnem zdravju otroka. Vrtec je bil v obdobju med 1. aprilom in 1. oktobrom odprt med 8. in 18. uro, drugače pa med 9. in 16. uro. Starši so morali otroke pripeljati točno ob uri, čiste in z robčkom za nos, prav tako pa jih niso smeli predčasno odpeljati iz vrta. V primeru zanemarjenosti (npr. če so bili otroci umazani, nepočesani) in večkratnega učiteljčinega opozorila so bili otroci najprej začasno odstranjeni iz vrta, lahko pa celo izključeni. Bolne otroke so iz vrta odstranili za čas do popolne ozdravitve in jih ponovno sprejeli šele z zdravniškim potrdilom. Sprejeti otroci so morali biti vedno pod nadzorom.

Vzgojiteljica je morala v vrtec prihajati pol ure pred predvidenim prihodom otrok, ni pa bila dolžna otroke sprejeti, če so prišli z več kot enourno zamudo. Vsak dan jih je morala poimensko vpisati v posebno knjigo, zapisati število manjkajočih in v kuhinjo sporočiti število prisotnih za obrok mineštre. Prisotnost je morala ob koncu meseca sporočiti tudi direkciji. V primeru kaznovanja je glede na težo prestopka lahko le začasno ločila posameznika od skupine in mu prepovedala sodelovanje pri telovadbi (rekreaciji). Pri težkih prestopkih je morala obvestiti direkcijo, strogo pa je bilo prepovedano telesno kaznovanje. V primeru 3-dnevne neopravičene odsotnosti otroka je morala o tem obvestiti direkcijo, ki je lahko začela postopek za izključitev. Brez dovoljenja ni smela manjkati dan ali več, od otrok ali njihovih sorodnikov pa ni smela sprejemati daril. Morala je biti prijazna do otrok in od svojih podrejenih (služinčadi) zahtevati spoštovanje določil statuta.

¹⁹ PAK hrani nekaj zvezkov o pregledih in zdravstvenem stanju prebivalstva (podatke je mogoče najti za nekatere učitelje, študente) koprskega okrajnega zdravnika Andrea de Manzoniya, vendar med njegovimi vpisi ni zaslediti podatkov o obiskih v vrtec.

Vrtec je imel še oskrbnico (*custode-cuoca*), ki je živela v vrtec in hkrati opravljala delo kuharice, ter služkinjo. Za svoje delo sta prejemale mesečno plačo, obe pa sta morali v primeru potreb pomagati vzgojiteljici, skrbeti za čistočo vseh prostorov in pohištva, ki so ga prejeli v dar, in zlasti kuhinje. Pomagati sta morali tudi izven vrta, če ju je direkcija prosila za to. Nista smeli kregati otrok ali jih drugače kaznovati. Od otrok ali sorodnikov nista smeli sprejemati daril, sicer sta bili lahko odpuščeni. Statut je občinsko predstavništvo potrdilo 9. 2. 1882.²⁰

V letih 1880 in 1881 sta bila v upravi vrta Luigi Sossich in podestat Pier'Antonio Gambini, sicer odvetnik.²¹ Andrea Bullo je 17. 2. 1882 občinsko zastopstvo obvestil o poslovanju vrta. Ta je leta 1881 deloval vse delovne dni, z izjemo nedelj in praznikov. V povprečju ga je mesečno obiskovalo 47 otrok,²² in sicer 24 fantkov in 23 deklic. Skupno so bili do konca leta v vrtec 567-krat (284-krat fantki in 283-krat deklice). Dnevna oskrba je za posameznega otroka znašala 3,52 solda oz. letno 456,04 goldinarja. Za plačilo zaposlenih, varstvo in obutev so letno porabili 895,63 goldinarjev, skupni stroški pa so znašali 1091,27 goldinarjev; prihodkov so imeli 1513,235 goldinarjev. V naslednje leto so prenesli 422,055 goldinarjev.²³

Med gradivom koprške komune so ohranjeni tudi finančni načrti in poročila vrta. Prihodke in stroške so vodili po posameznih postavkah. Iz poročil je razvidno, da so vseskozi poslovali pozitivno. Leta 1885 je vrtec od obresti in državnih obveznic, najemnin ter različnih drugih prihodkov prejel 972,21 goldinarjev, skupaj s presežkom iz prejšnjega leta pa je bilo v blagajni 1480,19 goldinarjev. Skupno so za plače, popravilo poslopja, kurjavo, hrano in obutev ter nepredvidene stroške porabili 1154,83 goldinarjev, tako da so v naslednje leto prenesli 325,36 goldinarjev.²⁴

²⁰ SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3.

²¹ SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3.

²² 20. 9. 1881 je bilo v vrtec 50 otrok (SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3).

²³ SI PAK KP 7, t. e. 188, spis 553/1882.

²⁴ SI PAK KP 7, t. e. 213, spis 222/V.

Tabela 1: Prihodki in stroški koprskega dobrodelnega vrtca leta 1886.²⁵

prihodki	goldinarji	odstotek	stroški	goldinarji	odstotek
presežek iz l. 1886	325,36	21,39	davki	25,36	1,95
obresti in državne obveznice	620,29	40,77	plače in mezde	378,00	29,00
najemnine	30,00	1,97	živež	253,20	19,43
stalni mesečni prihodki	165,60	10,88	drva	100,80	7,73
prihodki od volil	100,00	6,57	popravilo stavbe	137,69	10,56
drugi prihodki	237,00	15,58	zavarovanje nepremičnin proti požaru	7,45	0,57
prihodki od živeža	43,12	2,83	ponovna investicija - vložek	316,62	24,29
			obutev	22,60	1,73
			različni in nepredvideni stroški	18,49	1,42
			porabljena hrana med letom	43,12	3,31
skupaj	1521,37	100,00		1303,33	100,00

Tabela 2: Prihodki in stroški koprskega dobrodelnega vrtca leta 1887.²⁶

prihodki	goldinarji	odstotek	stroški	goldinarji	odstotek
presežek iz l. 1886	218,05	18,97	davki	40,25	4,36
obresti in državne obveznice	429,34	37,36	plače in mezde	378,00	40,91
najemnine	30,00	2,61	živež	221,08	23,93
stalni mesečni prihodki	157,20	13,68	drva	83,75	9,06
drugi prihodki	278,11	24,20	popravilo stavbe	79,93	8,65
prihodki od živeža	36,55	3,18	obutev	26,40	2,86
			različni in nepredvideni stroški	58,05	6,28
			porabljena hrana med letom	36,55	3,96
skupaj	1149,25	100,00		924,01	100,00

Leta 1888 je vrtec obiskovalo 58 otrok, in sicer jih je 38 ostalo iz preteklega leta, 20 pa je bilo na novo vpisanih. Ob koncu leta jih je bilo v vrtcu le še 44, saj se jih je 13 vključilo v šolo, ena deklica pa je umrla. V koledarskem letu se je nabralo 11.161 vzdrževalnih dni, in zanje so skupaj z obutvijo in prehrano porabili 823 goldinarjev in 14 soldov oz. po 7,37 soldov na dan.²⁷

Tabela 3: Število otrok v vrtcu leta 1888.

	dečki	deklice	skupaj
Vpisani iz leta 1887	16	22	38
Sprejeti leta 1888	10	10	20
Skupaj	26	32	58
Izpisani zaradi odhoda v šolo	7	6	13
Umrli		1	1
Skupaj (ob koncu leta 1888)	19	25	44

²⁵ SI PAK KP 7, t. e. 218, spis 952/V.

²⁶ SI PAK KP 7, t. e. 231, spis 1072/V.

²⁷ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 202/V.

Med prihodki je velikokrat mogoče opaziti prostovoljne prispevke dobrotnikov (društev in posameznikov) in volila, kar nakazuje, da sta bila dobroteljnost ter čut za bolne in revne močno prisotna med ljudmi. Leta 1888 je npr. vrtec prejel 15 goldinarjev pomoči od tržaških filantropov (*a nome dei filantropi Triestini*),²⁸ tržaško društvo *Talia* pa je 6. oktobra 1895 v koprskem gledališču (*Teatro sociale di Capodistria*) v dobrodelne namene uprizorilo komedijo *L'Ingegno e la dote* avtorja Davida Chiossonaja. Od izkupička predstave (110,79 goldinarjev), ki si jo je pogledal 401 obiskovalec, so poleg stroškov za razsvetljavo, delavce, tisk (32,74 goldinarjev) 78,05 goldinarjev namenili koprski bolnišnici in vrtcu oz. vsakemu po 39,05 goldinarjev.²⁹

Dobrodne ustanove pa so tudi same skušale pridobiti čim več sredstev za svoje delovanje. Tako sta direkciji mestne bolnišnice in vrta leta 1888 koprsko občino zaprosili za dovoljenje za organiziranje tombole v korist obeh ustanov.³⁰ Podobno tombolo so organizirali tudi naslednjega 26. maja³¹ in leta 1890. Ustanovi sta morali plačati davek na dobiček in polovično vsoto od 10 % takse, ki jo je pobirala davkarja.³² Leta 1891 je bila tombola razpisana 20. 9. ob 17. uri.³³ Tega leta je prof. Domenico Steffè, Giovannijev sin, obema upravičencema kot zmagovalec prve tombole od nagrade 100 goldinarjev daroval 45 goldinarjev.³⁴ Darovanje premij v korist obeh ustanov je mogoče zaslediti tudi kasneje. Leta 1894 je Paolo Pizzarello v imenu svojega sina vrtcu predal 37 metrov blaga (*regatino*), bolnišnici pa 50 m bombažnega blaga.³⁵ Tombole so bile organizirane tudi v letih 1895,³⁶ 1896,³⁷ 1897,³⁸ 26. 6. 1889,³⁹ 1899,⁴⁰ 24. 6. 1900,⁴¹ 29. 6. 1901,⁴² 22. 6. 1902⁴³ in kasneje.

Na vrtec za revne otroke so se posamezniki spomnili tudi v svojih oporokah, drugi pa so mu v spomin na pokojne sorodnike, znance, sodelavce ali prijatelje darovali različne, običajno manjše vsote denarja. 18. 12. 1889 je na željo pok. grofa Girolama Francesca Rota njegova žena Teresa Rota, rojena Demori, iz Benetk, dobrodelnemu vrtcu poslala 100 goldinarjev,⁴⁴ za kar se ji je direktor Sossich zahvalil že 24. decembra.⁴⁵ Volilo v višini 100 goldinarjev, ki ga je vrtec prejel od 1. 11. 1889 dalje, je vrtcu dodelila tudi pok. Nicolina, vdova Antea de Gravisija, rojena Madonizza.⁴⁶ Iste leta je vrtec prejel tudi volilo v višini 200 goldinarjev po pok. Antonii Folegato,⁴⁷ dr. Pio Gravisij, ki je 12 let opravljal službo občinskega zdravnika, pa je za vrtec prispeval 50 goldinarjev, drugih 50 pa za koprške reveže.⁴⁸ Antonietta Pellegrini je v spomin pokojne sestre leta 1891 vrtcu darovala 100 goldinarjev,⁴⁹ enako vsoto pa tudi Nicolò in Polissena Lazzarini.⁵⁰ Več volil je vrtec prejel tudi leta 1894: v spomin pokojnega Francesca Schaffenhauerja je prejel 20 goldinarjev,⁵¹ volili v višini po 200 goldinarjev sta mu zapustila tudi Nicolò de Madonizza⁵² in Antonia Vissich,⁵³ naslednje leto pa so mu sodelavci pokojnega Luigija Luchesa namesto venca za njegov grob darovali 20 goldinarjev.⁵⁴ Leta 1896 je vdova Alba Bratti v spomin pokojnega moža bolnišnici in vrtcu darovala 100 goldinarjev,⁵⁵ sodelavci pokojnega Giulia Brussicha pa leta 1899 85 kron.⁵⁶ Giovanna Vescovo, roj. Zetto je leta 1901 na osnovi testamenta v imenu pok. brata dr. Antonia Zetta vrtcu in bolnišnici izplačala po 500 kron.⁵⁷ Namesto božičnih in novoletnih voščil in obiskov je 44 posameznikov vrtcu darovalo 204 krone.⁵⁸ Volila je mogoče zaslediti tudi kasneje. Tako je dr. Pietro Madonizza že s testamentom, sestavljenim 15. 11. 1906, po svoji smrti 1. 1. 1910 vrtcu zapustil 200 kron.⁵⁹

²⁸ SI PAK KP 7, t. e. 222, spis 264/V.

²⁹ SI PAK KP 7, t. e. 251, spis 2648/V, 2669/V, 2730/V in 1755/V.

³⁰ SI PAK KP 7, t. e. 222, spis 951/V. Po dopisu sodeč, je bila to verjetno utečena praksa.

³¹ Če bi bilo slabo vreme, bi tombolo prenesli da drug dan (SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 1029/V).

³² SI PAK KP 7, t. e. 235, spis 1072/V.

³³ SI PAK KP 7, t. e. 235, spis 1665/V in 2412/V.

³⁴ SI PAK KP 7, t. e. 231, spis 1072/V.

³⁵ SI PAK KP 7, t. e. 247, spis 1769/V.

³⁶ SI PAK KP 7, t. e. 251, spis 953/V, 1443/V in 1488/V.

³⁷ SI PAK KP 7, t. e. 255, spis 935/V in 1345/V.

³⁸ SI PAK KP 7, t. e. 260, spis 1263/V in 1637/V.

³⁹ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis št. 1029/V.

⁴⁰ SI PAK KP 7, t. e. 271, spis 1547/V.

⁴¹ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 3312/V.

⁴² SI PAK KP 7, t. e. 276, spis 1328/V in 1795/V.

⁴³ SI PAK KP 7, t. e. 280, spis 1262/V, 1720/V in 1743/V.

⁴⁴ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 3312/V.

⁴⁵ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 3365/V.

⁴⁶ SI PAK KP 7, t. e. 231, spis 512/V, 621/V. Tega leta so uvedli krone v razmerju 1 goldinar je 2 kroni.

⁴⁷ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis št. 1067/V.

⁴⁸ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis št. 3146/V.

⁴⁹ SI PAK KP 7, t. e. 235, spis 1558/V.

⁵⁰ SI PAK KP 7, t. e. 235, spis 647/V in 673/V.

⁵¹ SI PAK KP 7, t. e. 274, spis 52/V in 136/V.

⁵² SI PAK KP 7, t. e. 247, spis 692/V.

⁵³ SI PAK KP 7, t. e. 247, spis 629/V.

⁵⁴ SI PAK KP 7, t. e. 251, spis 451/V in 644/V.

⁵⁵ SI PAK KP 7, t. e. 255, spis 156/V in 255/V.

⁵⁶ SI PAK KP 7, t. e. 268, spis 1686/V in 1732/V.

⁵⁷ SI PAK KP 7, t. e. 276, spis 3773/V.

⁵⁸ SI PAK KP 7, t. e. 280, spis 1/V.

⁵⁹ SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 4, 24. 6. 1910.

Vrtec je imel malo zaposlenega osebja. Poleg treh direktorjev oz. upravnikov so v njem delovale tudi vzgojiteljice. Antonia Utel, ki je bila vzgojiteljica v vrtcu od leta 1841 dalje, je leta 1893 zaradi starosti in bolezni zaprosila za upokožitev in dosmrtno vzdrževanje v višini 240 goldinarjev.⁶⁰ Na njeno mesto so se javile Giovanna Vicentini, hči pok. Luigija, ki je istočasno zaprosila tudi za mesto kuharice za svojo mamo Caterino Visintini, rojeno Miani, Cristina Lupetina, Madalena Perini in Filomena D'Andri.⁶¹ Izbrana je bila Giovanna Vicentini, ki je kot vzgojiteljica in ekonomka delo nastopila 1. 9. 1893.⁶² Direktor Sossich jo je leta 1895 poslal na izpopolnjevanje v Gorico, v enega izmed tamkajšnjih vrtcev (*giardino fröbeliano*), kjer naj bi opravila tudi izpit za vzgojiteljico (*maestra giardiniale*) na t. i. ženskem učiteljskem (*I. R. Istituto Magistrale femminile*). Potne stroške ji je kril vrtec, stroške nastanitve v višini 20 goldinarjev na mesec pa občina. Izpit iz 8 predmetov (verouk, pedagogika, praksa, jezik, prosto risanje, petje, telovadba) je pred petčlansko komisijo opravila 28. 6. 1895, mestna blagajna pa je za njeno izobraževanje porabila 90,46 goldinarjev.⁶³ Kot vzgojiteljica je bila v vrtcu zaposlena vsaj še do leta 1922. Čeprav so se v času prve svetovne vojne in v prvih dveh letih po njej zaradi pomanjkanja in visokih cen živil srečevali s težavami, je vrtec leta 1920 obiskovalo okoli 70 otrok. Za delovanje vrtca se je v imenu državnega združenja za pomoč krajem, ki so bili priključeni Italiji (*Opera Nazionale di Assistenza all'Italia Redenta*) zanimala tudi Clara Valli, pokrajinska inšpektorica za Julijsko krajino, ki mu je dodelila 300 lir pomoči na mesec.⁶⁴

Leta 1922 je vrtec imel 30.166,17 lir prihodkov, in sicer 1892 lir od obresti na aktivni kapital, okoli 288 lir od prostovoljnih prispevkov, 780 lir od najemnin, 9926,10 lir od dobrodelnih prispevkov občanov in društev, 3545 lir od donacij v spomin pokojnih, 142,50 lir od taks ter 13.591,77 lir iz različnih drugih prihodkov in prispevkov.⁶⁵ Za celotno delovanje vrtca so porabili 30.166,17 lir. Tega leta so bile v vrtcu zaposlene učiteljica Giovanna Vicentini z mesečno plačo 230 lir oz. od oktobra dalje 280 lir, pomočnica Lucia Paialich s 130 oz.

160 lirami plače ter služkinji Palmira Braulin ter Maria Zetto s po 65 oz. 80 lirami plače. Skupno so letno prejele 5680 lir. Za kurjavo in živila so porabili 3401 lir, za vzdrževanje poslopja 323,03 lir, v banko so vložili 11.726,20 lir, za vzdrževanje vrtca (Benedetto Vattovaz in Andrea Norbedo) 136 lir, za vodo 40,40 lir, za *acquisto i titoli* 6896,10 lir, za druge stroške pa 1938,44 lir.⁶⁶

Delovanje dobrodelne ustanove Grisoni

Grof Francesco de Grisoni in njegova žena sta bila gotovo največja podpornika koprskih dobrodelnih ustanov, saj sta jim zapustila večino svojega premoženja.⁶⁷ Francesco je koprski mestni bolnišnici s testamentom zapustil v upravljanje hišo in 800 goldinarjev, za 12 deklet, ki jih je vzgajala njegova žena, pa je določil izplačilo dot v višini po 300 goldinarjev. Po smrti žene in njegovih dveh sester, ki jih je dosmrtno določil za dedinje dela premoženja, naj bi v njegovi hiši ustanovili zavetišče (*casa di ricovero*), v katero naj bi sprejeli toliko revnih otrok (polovico deklic in polovico dečkov), kot bi jih iz prihodkov premoženja lahko vzdrževali. Štirje naj bi bili doma iz Pirana, dva iz Novigrada, drugi pa iz Kopra (ti naj bi bili iz dobrodelnega vrtca). Otroke naj bi izbrali na osnovi župnikovega potrdila. Prednost naj bi imele sirote (*orfani*) med 6. in 10. letom starosti, gojenci pa naj bi v ustanovi ostali do 20. leta starosti. Dobrotnik je zahteval, naj jih vzgajajo v katoliškem duhu, jih naučijo brati, pisati in računati ter poskrbijo, da se izučijo za poklic, ki jim je najljubši. Zanje naj skrbi duhovnik, ki ga naj izbere škof. Dečke naj vzgajata dva učitelja, deklice pa učiteljici. Deklicam naj ob odhodu iz ustanove podarijo 100 goldinarjev. Škof naj izbere tudi upravnika premoženja in vodstvo, ki naj ga sestavljajo direktor (lokalni župnik) in dva predstavnika koprskih nobilov. Ustanovi je grof zapustil celotno premoženje z izjemo hiš, v katerih naj bi živele revne družine. Od omenjenega premoženja naj za njegovo dušo plačujejo vsakodnevno mašo, ki se je morajo udeleževati vsi oskrbovanci.⁶⁸

Njegova žena Marianna Poli Grisoni je 1. 7. 1842 določila večno ustanovo z ustanovitvenim kapitalom v vrednosti 29.000 goldinarjev (v kasnejšem dokumentu je navedeno 30.000 goldinarjev) za izplačilo 6 dot na leto za revna koprška dekleta in

⁶⁰ SI PAK KP 7, t. e. 243, spis 888/V. Omenjeno vsoto je prejela še vsaj do leta 1902.

⁶¹ SI PAK KP 7, t. e. 243, spis 1136/V.

⁶² SI PAK KP 7, t. e. 243, spis 2153/V in 2408/V.

⁶³ SI PAK KP 7, t. e. 251, spis 109/V, 653/V in 1841/V.

⁶⁴ SI PAK KP 7, t. e. 376, spis 2349 in t. e. 377, spis 2349 in 2846.

⁶⁵ Od tombole so npr. prejeli 1727 kron in 20 vinarjev, od prodaje vina pa 200 kron.

⁶⁶ SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 4.

⁶⁷ Verjetno je temu dejanju botrovala tragična smrt sina Pompea, ki je 15. 3. 1833 umrl v dvoboju v Milanu.

⁶⁸ SI PAK KP 300, t. e. 45, a. e. 10/3.

vdove v starosti med 20. in 24. letom.⁶⁹ Denar izbranih deklet so vložili v t. i. *Monte Marianna de Grisoni Pola*, dokler niso dopolnile 24 let starosti. Po preteku te dobe in po sklenitvi zakonske zveze so jim 100 goldinarjev izplačali takoj, 100 pa sedem mesecev kasneje. Ustanoviteljica je za upravnika imenovala Nazaria Bencicha, v primeru njegove smrti pa njegovega sina Pietra, v komisijo za nadzor (njen predsednik naj bi bil vsakokratni župnik stolne cerkve) pa dr. Giovannija Andrea de Manzoni, Giuseppeja del Tacca, Pietra de Venierja in dr. Antonia de Madonizzo.⁷⁰ V statutu je bilo določeno, naj vsakih pet let naredijo natančen obračun poslovanja in celoten neto višek kapitala nad ustanovitveno vrednostjo namenijo vrtcu, če ta preneha delovati, pa mestni bolnišnici. Do leta 1892 niso vrtcu izplačali ničesar. Čeprav je t. i. ustanovitveni kapital tedaj znašal ok. 39.460 goldinarjev, je komisija predlagala, da bi viške vrtcu izplačevali šele tedaj, ko bi kapital narasel nad vrednost 42.000 goldinarjev.⁷¹

Nastanek t. i. Dobrotelne ustanove Grisoni (*Pio Istituto Grisoni*) – nekakšne sirotišnice – sta torej finančno omogočila grof Francesco de Grisoni in njegova žena Marianna. Dobrotelna ustanova je bila ustanovljena z ukazom tržaško-koprškega škofa z dne 15. 11. 1858 št. 2447. Sprejemala je otroke revežev (deklice in dečke) v starosti od 6 do 20 let. S prihodki, ki jih je ustanova dobila od najemnin nepremičnin, vlaganja in posojanja denarja, solin ter drugih virov, so imeli gojenci preskrbljeno nastanitev, hrano in oblačila. Vzgojali so jih v verskem duhu, jih učili pisanja, branja in računanja ter izučili za poklic, ki so si ga izbrali. V ustanovi so lahko ostali do dopolnjenega 20. leta starosti. Ob odpustu so dekletom podarili 105 goldinarjev. Predsednik dobrotelne ustanove je bil (vsakokratni) škof, ki je imel pravico imenovati upravni odbor (*consiglio d'amministrazione*).⁷² Leta 1871 so bili v upravni odbor imenovani koprski župnik mons. Elio Nazario Stradi, Giorgio de Baseggio in dr. Pietro del Bello, upravnik pa je bil Andrea Bratti. Direktor in učitelj gojencev je bil dr. Pietro Sincich, katehist dr. Pietro Grassi, direktorica in upravnica Edvige Lucrenti, učiteljica gojenk pa Cristina D'andri. V ustanovi je bilo po 20 dečkov in deklic. Ocenjena vrednost vseh nepremičnin in ustanovitvenega kapitala je znašala 200.000 goldinarjev, letni prihodki, ki so bili odvisni od prihodkov od zemlje in soli, pa okoli

11.000. Stroški za vzdrževanje gojencev, živež in obleke, plače direktorja, učiteljice in služkinj so znašali 11.200 goldinarjev.⁷³ Upravni odbor je bil enak tudi leta 1875, za notranji red pa je skrbel don Pietro Sincich.⁷⁴

Iz zapisnika upravnega odbora ubožne ustanove Grisoni iz leta 1882 je razvidno, da so o sprejemu otrok v ustanovo odločali njegovi člani. To leto naj bi bilo prostora še za 5 dečkov in 4 deklice, vendar so izmed 29 prosilcev izbrali po 4 dečke in deklice,⁷⁵ eno nezasedeno mesto pa pustili za primer nujnega sprejema. Na odboru so odločali tudi o delovanju ustanove in prehrani otrok. Upravnika so zadožili, naj namesto kisa, ki so ga dotedaj mešali z vodo, za gojence priskrbi zadostno količino vina in iz njega pripravi pijačo (*bevanda di vino*).⁷⁶ Direktorico so pooblastili, da lahko otrokom nekajkrat na teden namesto močnika pripravi drugačno večerjo, v dneh, ko ne jejo mesa, pa jim poleg mineštre pripravi še kakšno drugo jed. Ker se je po »preveč pogostih« obiskih staršev povečal nered med gojenci, so omejili obiske. Po 1. novembru 1882 so bili stiki otrok s starši mogoči le z direktorjevo odobritvijo, izjemoma pa v primeru bolezni. Ko je leta 1887 učiteljica Cristina Lupetina dala odpoved (delo bi podaljšala le v primeru, da bi v ustanovo kot gojenko sprejeli njeno hčerko), so kot začasno učiteljico na njeno mesto s 15. 7. izbrali 24-letno Luigo Cernivani, z letno plačo 250 goldinarjev, nastanitvijo in hrano. Prejšnji učiteljici pa je bila na njeno prošnjo odobrena enkratna pomoč v višini

⁷³ SI PAK KP 7, t. e. 99, 1871, spis 154.

⁷⁴ SI PAK KP 7, t. e. 126, spis 4.

⁷⁵ Izbrani so bili Giovanni Depangher (ta očitno ni vstopil v ustanovo, saj ni vpisan v register gojencev), Giuseppe Delconte, Natale Deponte, Luigi Parovel, Maria Berletich, Maria Dezorzi in Giovanna Gallo iz Kopra ter Emilia Donatti iz Pirana.

⁷⁶ Iz poročila ob nesreči z dne 25. 9. 1913, v kateri sta v kleti, v sodu, visokem 1,6 m, z volumnom 15–16 hl, kjer sta bosa tlačila grozdje, zaradi zastrupitve z ogljikovim monoksidom umrla 50-letni Nicolò Depanger, ki je zadnjih 30 let v ustanovi skrbel za predelavo grozdja, in 49-letni Domenico Busan, je razvidno, da so v ustanovi od ustanovitve dalje pridelovali tudi vino. V ta namen so v času trgatve najeli vodjo del v kleti (kletarja), po potrebi pa sta mu pomagala še eden ali dva delavca. V zadnjih letih naj zaradi toče ne bi pridelali več kot 60–70 hektolitrov vina; takšno količino so običajno porabili za domače potrebe, kakšen sod pa so prodali starim strankam. Klet je bila med največjimi v mestu. V višino je merila 3,25 m, razdeljena pa je bila na tri velike dele. V prvem delu s tremi velikimi okni so predelovali grozdje, v drugem prostoru z dvema oknom so hranili vino, v tretjem delu pa sode (SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 7). O nesreči so poročali tudi istrski časopisi (*L'Unione*, 5. 10. 1913, št. 40, str. 3; *L'Istria socialista*, 4. 10. 1913, št. 141, str. 3 in *Il Piccolo*, 28. 9. 1913, št. 11579, str. 3).

⁶⁹ Leta 1852 je ustanoviteljica spremenila določila in starost omejila na 20 let.

⁷⁰ SI PAK KP 7, t. e. 145, spis 485/V.

⁷¹ SI PAK KP 7, t. e. 243, spis 885/V.

⁷² SI PAK KP 7, t. e. 126, spis 4.

30 goldinarjev.⁷⁷ Luigia Cernivani je delo učiteljice opravljala do 27. 11. 1896, ko je bila imenovana na mesto upravnice in ekonomke (*direttrice economica*) z letno plačo 300 goldinarjev. Delo je opravljala do leta 1904,⁷⁸ ko jo je upravni odbor razrešil z namenom, da vse laično osebje nadomestijo redovnice, in ji dodelil letno »pokojnino« 400 kron. Ker se s plačilom ni strinjala, je sprožila sodni spor. Sodišče je leta 1908 odločilo, da ji mora ustanova za obdobje do leta 1919, ko bi po 30 letih dela izpolnila pogoje za upokožitev, izplačati vsak mesec po 110 kron, od tedaj dalje do njene smrti pa vsak mesec po 50 kron. Od 15. 7. 1905 do 14. 7. 1908 ji je ustanova morala izplačati 2890,04 kron.⁷⁹

V posebnih primerih je dobrodelna ustanova tudi sama ponudila pomoč revnim družinam. Ko je v brodolomu pri Savudriji 16. 4. 1889 utonilo 6 koprskih ribičev, in sicer Filippo Perini, brata Vascon in trije bratje Zetto, je upravni odbor ustanove ponudil, da v ustanovo sprejme katerega izmed njihovih osirotelih otrok. Občina mu je odgovorila, da je mlajši le otrok Antonia Zetta; vendar slednjega ni v registru gojencev.⁸⁰ Verjetno ni bil sprejet zaradi paralizirane roke. Prav tako ni med gojenkami vpisana tedaj 7 letna Francesca Vascon, Luigijeva hčerka, ki jo je upravni odbor ustanove predlagal za sprejem.⁸¹

Otroka so v ustanovo lahko sprejeli tudi po posredovanju lokalnih oblasti, saj so bile občine na osnovi zakona o domovinski pravici z dne 3. 12. 1863 dolžne skrbeti tudi za sirote oz. zapuščene otroke s svojega področja, bodisi v primeru bolezni, smrti ali njihovega šolanja.⁸² Zanimiv je primer sirote Rose Giraldi, rojene 6. 7. 1884, sicer nezakonske hčere Giuseppine, ki je bila iz sirotišnice na Dunaju (*Stabilimento Maternità ed Orfanotrofio dell'Austria Inferiore*), kjer je bila tudi rojena. Ker je deklica leta 1890 dopolnila 6 let, je na osnovi odredbe z dne 15. 11. 1874 zakonska dolžnost njene oskrbe z dežele prešla na matično občino. Ta si je prizadevala, da jo kot gojenko sprejmejo v domačo dobrodelno ustanovo Grisoni in pripeljejo z Dunaja. V ta namen je poskrbela za spremljevalca in kritje potnih stroškov v višini 20,33 goldinarjev.

⁷⁷ SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 1.

⁷⁸ Tedaj je imela letno plačo v višini 600 kron ter nastanitev in hrano v skupni vrednosti 720 kron, torej letno 1320 kron oz. mesečno 110 kron.

⁷⁹ SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 5.

⁸⁰ SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 1147/V. V dobrodelni akciji so posamezniki in društva za družine brodolomcev zbrali okoli 1649 goldinarjev (SI PAK KP 7, t. e. 226, spis 949/V).

⁸¹ SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 1.

⁸² Estratti dal Bolletino, 1863, str. 330–339.

Z Dunaja jo je 6. 7. 1890 pripeljal študent medicine Angelo Marinaz,⁸³ v ustanovo pa je bila vpisana 14. 7. 1890. V njej je ostala 14 let (do 6. 7. 1904), ob odhodu pa so ji podarili 105 goldinarjev.

V obdobju med letoma 1860 in 1914, za katero je ohranjen register z imeni gojencev in gojenk, je bilo v omenjeno dobrodelno ustanovo vpisanih 243 dečkov in 175 deklic. Prvi gojenci so bili vpisani 1. junija 1860, in sicer 8 deklic in 12 dečkov. Najstarejši deček je ob vstopu imel 13 let, šest jih je bilo starih približno 10 let, štirje 7,5, najmlajši pa 6 let. Eden izmed njih je umrl v ustanovi že naslednjo pomlad, drugi pa v piranski bolnišnici leta 1862. Dva so poslali v goriški seminar (Giovanni Minca je bil v Kopru skoraj 10 let, Urbanaz Antonio pa 12,5 let), dva sta bila v ustanovi 7 let, ostali pa 9–12 let. Tri deklice so imele ob vstopu v ustanovo 7 let, štiri 9, ena pa 10 let. Slednja je po 5 letih umrla, druge pa so ostale v njej več kot 10 let (večinoma do 20. leta starosti). Ob odhodu so razen ene, ki podpore ni prejela, dobile med 20 in 105 goldinarji podpore.

Zal ohranjeni seznam gojencev dobrodelne ustanove ni povsem natančno voden (podatkov o izpisu ni za 25 fantov in 24 deklet), vendar je iz njega mogoče razbrati nekatere ugotovitve. Štiri petine vseh gojencev je bilo doma iz Kopra, pa tudi iz ostalih krajev, med katerimi pa velja izpostaviti Piran, Novigrad, Trst in Milje.

Zaradi manjkajočih podatkov o letu odhoda iz ustanove za 25 dečkov in 24 deklic (večinoma manjkajo podatki za otroke, ki so prišli v ustanovo po letu 1901 – ti so bili verjetno tudi leta 1914 še vedno v njej, vendar so tedaj, morda z začetkom 1. svetovne vojne, prenehali voditi seznam), ni mogoče sestaviti natančnejšo analizo časa njihovega bivanja v njej. Na splošno velja, da je precej otrok iz ustanove odšlo (bodisi zaradi bolezni, nekateri - zlasti fantje - so bili izključeni ali so zbežali) že v prvem letu, v prvih dveh letih pa kar 26,6% dečkov in 15,6% deklic. Fantje so v povprečju prej odhajali (kar 73,4% jih je bilo v ustanovi manj kot 7 let) kot dekleta (prej jih je ustanovo zapustilo 43%). Dekleta so praviloma tudi dlje ostala, manj je bilo izključenih (izključitev je izrecno navedena le pri 5), ob odhodu pa so večinoma prejela podporo (do leta 1905 praviloma 105 goldinarjev – nekatere tudi manj, po tem letu pa 210 goldinarjev). Kar nekaj gojencev je izstopilo zaradi bolezni, po 5 dečkov in deklic pa je umrlo v času bivanja v ustanovi (bodisi v ustanovi bodisi v bolnišnici).

⁸³ SI PAK KP 7, t. e. 231, spis 1534/V, 1673/V, 1699/V, 1747/V, 1790/V, 1882/V.

Tabela 4: Število in odstotki gojencev koprške dobrodne ustanove po posameznih krajih v letih 1860–1914.

kraj	št. gojencev	odstotek
Izola	1	0,41
Koper	194	79,84
Milje	4	1,65
Novigrad	9	3,70
Piran	27	11,11
Pulj	1	0,41
Strasnoz	1	0,41
Trst	6	2,47
skupaj	243	100,00

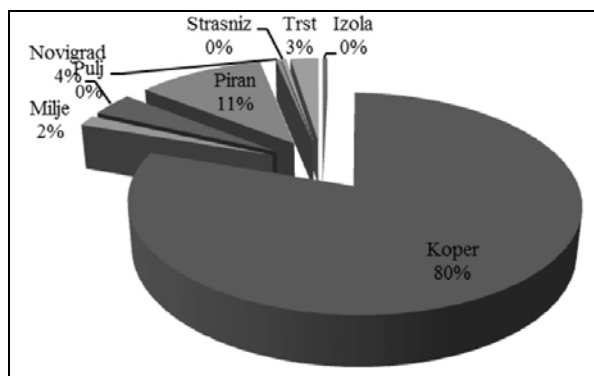

Tabela 5: Število in odstotki gojenk koprške dobrodne ustanove po posameznih krajih v letih 1860–1914.

kraj	št. gojencev	odstotek
Koper	150	85,71
Novigrad	7	4,00
Piran	14	8,00
Trento	1	0,57
Trst	3	1,71
skupaj	175	100,00

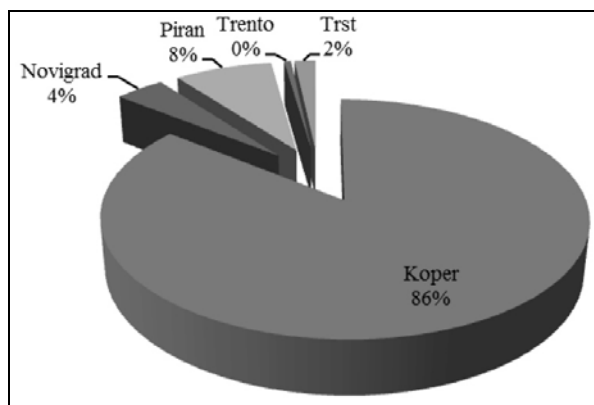

Tabela 6: Povprečno število let, ki so jih gojenci preživeli v Dobrodni ustanovi Grisoni v letih 1860–1914.

št. let	dečki	odstotek	deklice	odstotek
0-1	34	15,60	11	7,28
1-2	24	11,01	13	8,61
2-3	20	9,17	6	3,97
3-4	16	7,34	12	7,95
4-5	22	10,09	7	4,64
5-6	30	13,76	17	11,26
6-7	14	6,42	8	5,30
7-8	16	7,34	14	9,27
8-9	8	3,67	4	2,65
9-10	15	6,88	11	7,28
10-11	10	4,59	19	12,58
11-12	3	1,38	11	7,28
12-13	5	2,29	7	4,64
13-14	1	0,46	8	5,30
14-15			3	1,99
skupaj	218	100,00	151	100,00
ni podatka	25		24	
skupaj	243		175	

Žal na osnovi ohranjenega gradiva ni mogoče ugotoviti vzrokov za izključitev gojencev in gojenk; dokumentirana je le izključitev Antonia Gregoricha,⁸⁴ ki je bil v ustanovo sprejet 18. 11. 1869. O njegovem prestopku so razpravljali 28. 11. 1879 na izrednem sestanku upravnega odbora. Gojencu, ki je tedaj obiskoval šesti razred gimnazije,⁸⁵ je zaradi ponavljajočega se neprimerne obnašanja že večkrat pretila izključitev, in o tem je bila obveščena tudi njegova mati. Ko pa je gojenec direktorju na ponovna opozorila o njegovem obnašanju nesramno odgovoril, »naj gre v svojo sobo in tam crkne«, je direktor o tem obvestil upravni odbor. Na sestanku so sklenili, da ga izključijo, ker »slabo vpliva na ostale gojence in disciplino celotne ustanove«. Sklep o izključitvi je naslednji dan potrdil tržaško-

⁸⁴ Sin Antonia in Marije je bil rojen 20. 1. 1862.

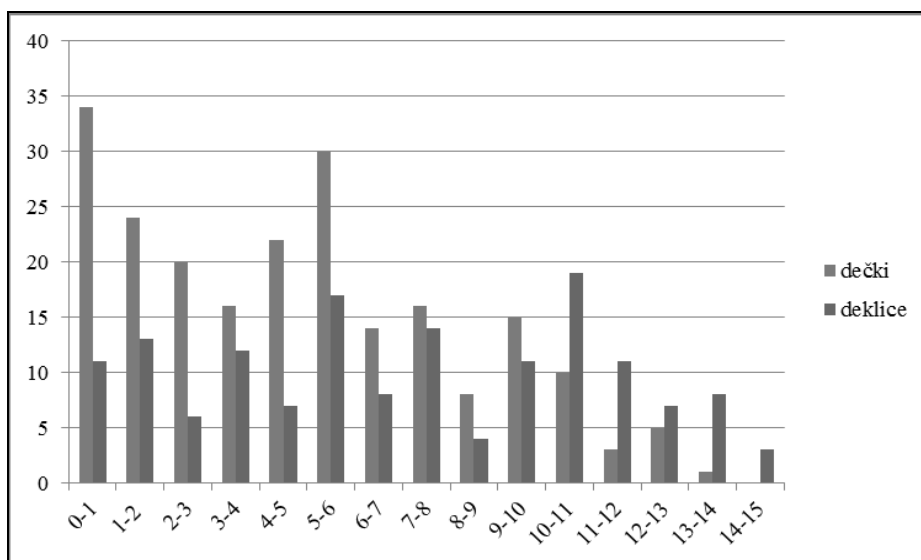
⁸⁵ Gregorich je na začetku šolskega leta 1874/75 opravil sprejemni izpit za sprejem v prvi razred gimnazije. Izmed 24 kandidatov, ki so opravljali izpit iz verouka, italijanščine in aritmetike, je bil edini iz Dobrodne ustanove Grisoni (SI PAK KP 98, t. e. 9). Ker gradivo o učencih šole za leto 1879 ni ohranjeno, ni mogoče ugotoviti, kaj se je z njim dogajalo po izključitvi iz ustanove Grisoni.

koprski škof Giorgio (Juraj) Dobrila,⁸⁶ gojenec pa je bil po desetletnem bivanju v ustanovi iz nje izključen 4. 12. 1879.⁸⁷

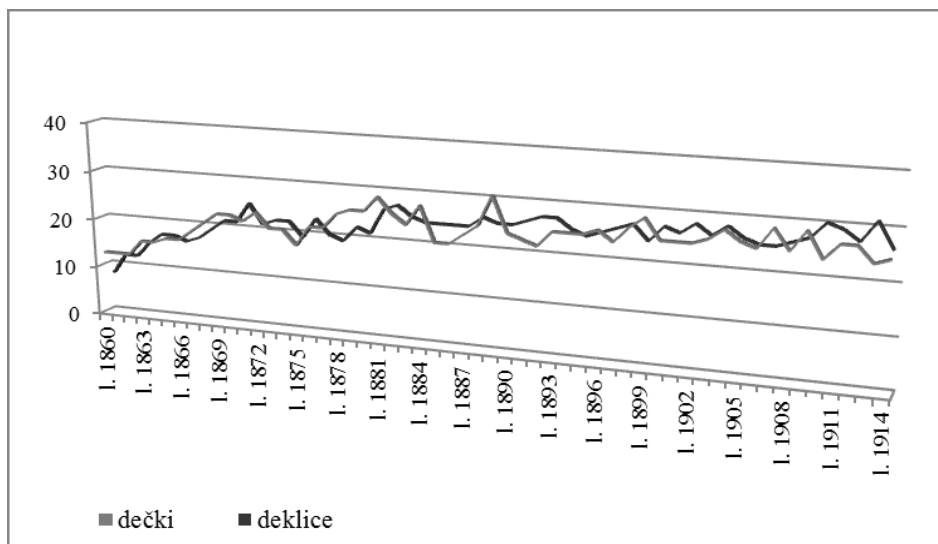
Med gojenci so prevladovali otroci, ki jim je umrl eden izmed staršev, 16 deklet in 19 fantov pa je bilo sirot (brez obeh staršev). Nekajkrat so bili v ustanovo poslani tudi bratje in sestre. Med dekleti

sta bili po dve sestri iz družin Budica, Delconte, Demori, Grijo, Perini, Steffe, Zarotti in Zucca, med fanti pa po dva brata iz 14 družin, iz ene pa trije (Vascon). Poleg obeh omenjenih fantov, ki so ju v nadaljnje šolanje poslali v goriški seminar, je bil Koprčan Giuseppe Paulatto leta 1909 poslan v gimnazijo v Cremono.⁸⁸

Graf 1: Povprečno število let, ki so jih gojenci preživel v Dobrodelni ustanovi Grisoni v letih 1860–1914.

Graf 2: Gibanje števila gojencev in gojenk v Dobrodelni ustanovi Grisoni v letih 1860–1914.

⁸⁶ SIPAK KP 498, t. e. 1, a. e. 1.

⁸⁷ SIPAK KP 498, t. e. 5, a. e. 17.

⁸⁸ SIPAK KP 498, t. e. 5, a. e. 17.

Sklep

Čeprav se je državna oblast s sprejemanjem splošnih navodil, odredb in zakonov o odpiranju vrtcev in vključevanju otrok v šole vsaj od začetkov 19. stoletja dalje opazneje vključevala v organizirano skrb za revnejše otroke in mladostnike, je pri skrbi zanje najprej prišla do izraza dobrodelnost premožnih posameznikov in različnih laičnih ustanov. Delovanje koprskega dobrodelnega vrtca in ustanove Grisoni, katerih ustanovitev so omogočili posamezni koprski dobrotniki, so z volili in drugimi prostovoljnimi prispevki vseskozi podpirali tudi drugi meščani. Obe ustanovi sta delovali tudi med obema vojnoma.

Viri in literatura

Arhivski viri

PAK KP – Pokrajinski arhiv Koper

SI PAK KP 7, Občina Koper, t. e. 15, 99, 111, 113, 126, 145, 187, 188, 213, 218, 222, 226, 231, 235, 243, 247, 251, 255, 260, 268, 271, 274, 276, 280, 376, 377.

SI PAK KP 7, Občina Koper, knjige, t. e. 82, 83.

SI PAK KP 83, Zemljiška knjiga za sodni okraj Koper, a. e. 113.

SI PAK KP 98, C.k. gimnazija Koper, t. e. 9.

SI PAK KP 288, Rodbina De Belli, t. e. 8.

SI PAK KP 300, Rodbina Grisoni, t. e. 12, 45.

SI PAK KP 498, Dobrodelnostna ustanova Grisoni, t. e. 1, 5.

Časopisni viri

Estratti dal Bolletino delle leggi dell'Impero per il Litorale Austro-illirico. Trieste: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1863.

Il Piccolo. Trieste, 28. 9. 1913, št. 11579.

L'Unione. Trieste, 5. 10. 1913, št. 40.

L'Istria socialista. Pola, 4. 10. 1913, št. 141.

Literatura

Bernardi, Jacopo: *Lettere sull'Istria*. Capodistria: Tipografia di Giuseppe Tondelli, 1866.

Fabi, Lucio: *La carità dei ricchi. Povertà e assistenza nella Trieste laica e asburgica del XIX secolo*. Milano: Franco Angeli Editore, 1984.

Zusammenfassung

GRÜNDUNG UND TÄTIGKEIT DES KARITATIVEN KINDERGARTENS UND DER KARITATIVEN ANSTALT GRISONI IN KOPER (CAPODISTRIA) BIS ZUM ENDE DES ERSTEN WELTKRIEGS

Die Gründung des karitativen Kindergartens (Asilodicharitàper l'infanzia) und der karitativen Anstalt Grisoni (Pio Istituto Grisoni) in Koper (Capodistria) wurde von einzelnen Wohltätern aus Koper ermöglicht, deren Tätigkeit unterstützten zu aller Zeit aber auch andere Bürger durch Vermächtnisse und sonstige Spenden, was darauf hinweist, dass Wohltätigkeit und Mitgefühl für Kranke und Arme unter den Menschen stark vorhanden war.

Der im Herbst 1839 eröffnete Kindergarten in Koper ist der älteste Kindergarten in ganz Istrien. Die karitative Anstalt war bis 1866 tätig, als sie wegen des Kriegs und einer Choleraepidemie geschlossen wurde. Sie wurde 1868 neuerlich eröffnet und war trotz Verminderung der finanziellen Unterstützung bis Ende September 1870 tätig, als ihr langjähriger Direktor, Dr. Antonio Madonizza, starb. Bald nach dessen Tod wurde auf der Sitzung der Gemeindevertretung vorgeschlagen, den karitativen Kindergarten, der bis dahin eine private Einrichtung war, in eine kommunale Einrichtung umzugestalten, aufgrund des Erziehermangels (es stand nur eine Erzieherin zur Verfügung) Knaben und Mädchen nicht zu trennen und den Kindergarten nach der Methode des anerkannten deutschen Pädagogen Friedrich Fröbel (1782–1852) einzurichten; die Kinder sollten durch Spiel und Bewegung im Freien motiviert werden.

In den Kindergarten wurden kostenlos Knaben und Mädchen aus armen Familien im Alter von 3 bis 6 Jahren aufgenommen (beispielsweise 1847: 42 Mädchen und 48 Knaben). Die Kinder gingen an allen Tagen der Woche außer an Feiertagen in den Kindergarten. Sie erhielten täglich eine Portion Minestra und Brot. Sie wurden religiös erzogen, in der Liebe zu Familie und Vaterland, und man gewöhnte ihnen die Beziehung zu Arbeit, Ordnung und persönliche Hygiene an. Die Erzieherin musste eine halbe Stunde vor dem voraussichtlichen Eintreffen der Kinder im Kindergarten sein und dafür sorgen, dass sie die Kinder immer unter Kontrolle hatte. Im Kindergarten war noch eine Wirtschafterin beschäftigt, die dort wohnte und zugleich Köchin und Dienstmädchen war.

Für ärmere Kinder (Mädchen und Knaben) im Alter von 6 bis 20 Jahren wurde am 15. 11. 1858 die karitative Anstalt Grisoni gegründet. Die Zöglinge, für deren Unterbringung, Verpflegung und Bekleidung gesorgt war, wurden religiös erzogen, in Schreiben, Lesen und Rechnen unterwiesen und für den Beruf ausgebildet, den sie sich ausgewählt haben.

Bis 1914 waren in der Anstalt 243 Knaben und 175 Mädchen eingeschrieben. Vier Fünftel der Zöglinge kamen aus Koper, unter den anderen Orten sind Piran, Novigrad, Triest und Muggia zu nennen. Viele Kinder verließen die Anstalt schon im ersten Jahr (entweder krankheitshalber oder weil

sie von der Anstalt verwiesen wurden oder davonliefen), in den ersten zwei Jahren waren es 26,6% Knaben und 15,6% Mädchen. Knaben verließen die Anstalt im Durchschnitt früher (73,4% blieben weniger als 7 Jahre in der Anstalt) als Mädchen (43%). Die Mädchen erhielten beim Verlassen der Anstalt meist eine finanzielle Unterstützung (bis 1905 in der Regel 105 Gulden, danach 210 Gulden). Unter den Zöglingen überwogen Kinder, denen ein Elternteil gestorben war, 16 Mädchen und 19 Knaben waren Waisen.

Bei Einrichtungen waren auch in der Zwischenkriegszeit tätig.